

7.1. Договір про спільну діяльність

7.1.1. Загальні положення про спільну діяльність

Договір про спільну діяльність (простого товариства) є одним з найдавніших правових інститутів. Ідея з'єднання зусиль декількох осіб там, де сил одного недостатньо для вирішення якого-небудь життєво важливого завдання, настільки проста і природна, що усюди, де ми зустрічаємо людину в співжитті, ми зустрічаємо товариські угоди або договори товариства. Навіть у далекому минулому зустрічались подібні договори¹. Результатом укладання угоди про спільну діяльність є створення товариств. В цьому випадку, товариством вважається організація, об'єднання людей зі спільними завданнями, метою, програмою дій тощо.

Ще в *Інституціях Гая*, що датуються II ст. н.е., досить детально були викладені основні положення договору товариства (*societas*)².

У класичному римському праві розрізняли два види товариств:

1) товариства по спільному проживанні і спільній діяльності, учасники якого домовлялися про спільність всього наявного і майбутнього майна і розподілу між собою всього, чим вони володіли. Наприклад, такий договір виникав між членами однієї сім'ї (співвласниками, співспадкоємцями). Такі договори пізніше трансформувалися у так звані договори цивільних товариств або договори про спільну діяльність, які не мають підприємницького характеру;

2) виробничі товариства, учасники яких об'єднували частини власного майна для виконання певної роботи або ведення спільної господарської діяльності і отримання загальних доходів. Так утворювалися різні промислові і торгові товариства (*societas*)³.

Зараз товариські угоди передбачені законодавством більшості держав континентальної Європи і країн "загального права". У країнах романо-германської системи права його розглядають як товариський договір і відповідно застосовують: у французькому праві — договір цивільного товариства (*societe civile*), врегульований ст. 1832—1873 ЦК Франції; у ні-

¹ Шпретер В.Н. Советское хозяйственное право. — М.: Госиздат, 1928. — С.149.

² Римское частное право / Под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. — М.: Юрист, 1994. — С. 463 — 474.

³ Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право (базовый учебник) / Под ред. В.А. Томсинова. — М.: Зерцало, 1999. — С. 266—267, 304.

мецькому праві — договір товариства (*burgerliche Gesellschaft*), врегульований § 705—740 Німецького ЦК¹.

Так, відповідно до ст. 1832 ЦК Франції, товариством вважається договір, згідно з яким двоє або більше осіб погоджуються виконати що-небудь за рахунок спільного майна, маючи на увазі розподіл прибутку та отримання певної економії, яка може з цього вийти.

Починаючи з XIII ст., на землях сучасної України ця форма спільної діяльності була відома як *складчина* — певна форма об'єднання людей на основі угоди, метою якої було ведення спільного сільського господарства, торгівлі або промислу шляхом внесення грошей, продуктів і т. ін. на яку-небудь спільну справу, а також усе, зібране таким чином. ("У (в) складчину" — разом, спільно; на спільні кошти). Учасники договору виступали як єдине торгове підприємство, яке суб'єктом права не було.

З часом договір товариства набув широкого поширення. Якщо в римському праві основна увага приділялася майновим аспектам внутрішніх взаємин між самими товаришами, то на рубежі XIX—XX ст. почало активно розвиватися регулювання зовнішньої сторони буття товариства — стосунків його учасників з третіми особами.

У дореволюційному російському законодавстві досить часто використовувалося поняття товариства як договірного об'єднання осіб, які мали спільну мету. Проте, питання про правосуб'єктність таких об'єднань (на-явності або відсутності властивостей юридичної особи) викликало серйозні суперечки в цивілістиці і неоднозначно вирішувалося судовою практикою. З деякою часткою умовності лише артільне товариство в дореволюційній Росії можна вважати попередником сучасних простих товариств².

У *Основах цивільного законодавства 1961 р.* договір простого товариства фактично трансформувався в договір про спільну діяльність. Спільна діяльність тривалий час регулювалася нормами ЦК УРСР 1964 р. (глава 38 "Сумісна діяльність"). Відповідно до цих норм договір укладався між соціалістичними організаціями для досягнення загальної спільної господарської мети (будівництво і експлуатація різних споруд і ін.), а також між громадянами для задоволення особистих побутових потреб (ст. 430 ЦК УРСР 1964 р.). Угоди про спільну діяльність між громадянами і організаціями не допускалися.

Нині договори про спільну діяльність все ще не втратили своєї актуальності. Спільними зусиллями (майновими, трудовими і т.п.) набагато легше

¹ Статті 1832—1873 ЦК Франції // Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран / Под ред. В.К. Пучинского, М.И. Кулагина. — М.: Изд-во Университета дружбы народов, 1986. — С. 82—88; § 105—237 Німецьке торгове уложення // Германское право. Ч. II. Торговое Уложение и другие законы. — М.: МЦФЭР, 1996. — С. 45—63; Ст. 2186—2197 ЦК Квебека // Гражданский кодекс Квебека. — М.: Статут, 1999. — С. 328—329; Англійські законодавчі акти "Про товариства" 1890 р., "Про командитні товариства" 1907 р.

² Гражданское право: Учеб.: В 3 т. — 6-е изд., перераб. и доп. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.; Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — М.: ТК Велби, изд-во Проспект. — 2007. — Т. 2. — С. 762.

досягти певного результату, а інколи така форма участі для досягнення визначеної мети є єдиною можливою для учасників. Наприклад, будівництво доріг, шкіл, житлових будинків, ремонтування мостів і т.п. У всіх випадках, коли досягнення того або іншого результату неможливе поодиноці або надмірно обтяжливе для однієї особи, договір про спільну діяльність незамінний як інструмент координування спільної діяльності декількох сторін. Тому спільна діяльність не є самоціллю для учасників договору, вона — лише спосіб досягнення певного результату, спільної для всіх учасників мети.

При спільній діяльності як прибуток, так і збитки є спільними.

Серед загальних ознак спільної діяльності потрібно визначити наступні:

1) юридична сутність товариства, яка полягає в тому, що особи, які об'єднуються для однієї спільної мети, не зникають у створеному ними союзі¹. Тобто суб'єктами цивільного обороту залишаються особи, які створили товариство, а не товариство — учасники діють спільно без створення юридичної особи;

2) мета створення.

Метою створення є досягнення спільними зусиллями бажаних для усіх наслідків. Приватноправові відносини у цій сфері не обмежуються лише "господарською метою", тобто метою отримання прибутку, і розповсюджуються на різні види діяльності: творчу, наукову, благодійницьку тощо. Отже, спільна діяльність може мати "власне підприємницькі і так звані ідеальні цілі, об'єднуючи представників вільних професій, які не є підприємцями"²;

3) характер діяльності.

Характером спільної діяльності учасників є отримання не зустрічного задоволення, а саме поєднання їхніх трудових зусиль, майна для вирішення певної задачі.

Загалом, слід наголосити, що і мета створення товариства і характер діяльності не повинні бути протизаконними (ст. 1130 ЦК).

Крім загальних ознак, характерних для будь-якої спільної діяльності, законодавством визначаються і спеціальні ознаки. Вони залежать від тієї форми спільної діяльності, яку обрали її учасники.

На сучасному етапі виділяють такі *організаційно-правові форми спільної діяльності*:

1) спільна діяльність без поєднання вкладів учасників. Договір про спільну діяльність без поєднання вкладів учасників характеризується наявністю спільної мети і відсутністю вкладів учасників. Тобто учасникам

¹ Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. — М.: Статут. — 1998.

² Жилинский А., Рерихт Р. Введение в немецкое право. — М.: Спарк, 2001. — С. 154.

достатньо лише домовитися про спільну діяльність. Наприклад, охорона майна кількома власниками, продаж речей, будівництво певного об'єкта, проведення ремонту тощо, коли потреба в об'єднанні капіталу учасників відсутня завдяки нетривалості такого юридичного зв'язку або сутності його мети;

2) спільна діяльність з об'єднанням вкладів учасників (ст. 1130 ЦК). Ці відношення оформляються за допомогою договору простого товариства. На відміну від попереднього договору про спільну діяльність, цей договір передбачає об'єднання вкладів його учасників і не передбачає створення юридичної особи. В юридичній літературі такий договір розглядають як "договір про спільну діяльність у вузькому розумінні"¹. Цей вид договору є найбільш універсальним і дозволяє вирішувати різні питання — як ті, що пов'язані з одержанням прибутку, так і ті, що спрямовані на будь-які ідеальні цілі, регламентувати тривалі і разові юридичні дії;

3) спільна діяльність зі створенням юридичної особи. Як наслідок укладання цього виду договору створюється новий суб'єкт цивільного права, який має свою правосуб'єктність відмінну від учасників цього товариства. Учасники укладають договір про спільну діяльність, який не тільки регулює їх спільну діяльність, а й визначає правовий статус створеної ними для цієї мети юридичної особи (п. 2 ст. 87, ст. 1131 ЦК). Як правило, такий договір в нормативній літературі отримав назву *засновницький договір*. Він регулюється відповідними статтями 88, 120, 134 ЦК. Окремо регулюються такі види засновницьких договорів, як: договір про заснування товариства з обмеженою відповідальністю (ст. 142 ЦК) і договір про створення акціонерного товариства (ст. 153 ЦК).

Відповідно до загальних правил ч. 2 та ч. 3 ст. 88 ЦК, у засновницькому договорі товариства визначаються зобов'язання учасників створити товариство, порядок їх спільної діяльності щодо його створення, умови передавання товариству майна учасників, якщо додаткові вимоги щодо змісту засновницького договору не встановлені Кодексом або іншим законом. Також, в установчому акті установи вказується її мета, визначаються майно, яке передається установі, необхідне для досягнення цієї мети, структура управління установою.

Засновницький договір схожий на договір простого товариства. Це пов'язано з тим, що засновницький договір виник на підставі договору простого товариства, проте цей договір, на відміну від договору простого товариства, спрямований на створення юридичної особи і зберігає силу до тих пір, поки існує юридична особа, до її припинення. Єдиним власником майна є створена засновниками юридична особа, а не самі засновники. Товариства, які створюються на підставі засновницьких договорів, нази-

¹ Авиллов Г.Е. Комментарий к главе 55 // Гражданский кодекс Российской Федерации. — М., 1996. — Ч. 2. — С. 561.

вають договірними. До них можна віднести, наприклад, повне товариство, командитне товариство.

Договір про спільну діяльність слід відрізняти від установчого договору, який укладається двома чи більше засновниками при створенні юридичної особи. Основна відмінність установчого договору від договору про спільну діяльність полягає в тому, що спільні дії засновників здійснюються саме з метою створення нової юридичної особи, в діяльності якої вони потім беруть участь.

Зазначені види договорів про спільну діяльність, незважаючи на суттєві відмінності, мають риси, що їх об'єднують. Усі вони належать до багатосторонніх консенсуальних угод організаційного характеру.

Так, усі договори про спільну діяльність можуть бути дво — та багатосторонніми угодами. Також, ці договори є консенсуальними, оскільки для укладання їх досить згоди сторін і не потрібен сам факт передання вкладів та здійснення спільних дій.

Важливою ознакою цих договорів також є те, що сама суть спільної діяльності передбачає, як правило, певну зовнішню реалізацію, іншими словами, вона потребує від сторін вступати у відносини з третіми особами.

Зобов'язання за спільною діяльністю часто мають тривалий характер із зазначенням строку або з невизначенням строком їх дії.

7.1.2. Поняття та види договору про спільну діяльність

Параграф 1 глави 77 ЦК містить загальні правила стосовно договору про спільну діяльність.

Так, за договором про спільну діяльність сторони (учасники) зобов'язуються спільно діяти без створення юридичної особи для досягнення певної мети, що не суперечить законові (ч. 1 ст. 1130 ЦК). Виходячи з визначення договору про спільну діяльність, можемо виділити його *загальні ознаки*:

- 1) обов'язок сторін діяти спільно без створення юридичної особи;
- 2) мета діяльності, що об'єднує учасників, може бути будь-якою, але не може суперечити законові.

При укладанні договору про спільну діяльність юридична особа не створюється. Якщо учасники мають за мету створення нового суб'єкта господарювання, то їхня діяльність буде регулюватися не главою 77 ЦК, а іншими нормами чинного законодавства.

У цивільному праві зобов'язання традиційно розглядають як відношення, в якому протиставляються інтереси двох сторін: кредитора і боржника. І лише в договорі про спільну діяльність інтереси його учасників не проти-

лежно направлені, а спрямовані до досягнення загальної для всіх мети, тобто однонаправлені. Зрозуміло, це не означає, що в зобов'язанні з договору взагалі відсутні фігури кредитора і боржника. Кожен з учасників виступає одночасно і як кредитор, і як боржник щодо всіх і кожного з учасників договору. Таким чином, договір є взаємним. Тому головна особливість зобов'язання з договору про спільну діяльність полягає в тому, що жодна зі сторін не має права вимагати виконання відносно себе особисто і відповідно не повинна проводити виконання безпосередньо відносно якої-небудь іншої сторони.

Учасниками договору про спільну діяльність можуть бути будь-які суб'єкти цивільного права — юридичні і фізичні особи, наділені правосуб'єктністю.

Коло суб'єктів договору визначається залежно від мети, яку обрали для себе учасники. Якщо мета — отримання прибутку, то учасниками можуть бути фізичні особи-підприємці і (або) підприємницькі товариства, їх об'єднання. Якщо ж мета не пов'язана з підприємницькою діяльністю, то учасниками договору про спільну діяльність в принципі можуть виступати будь-які особи. Існує лише одне загальне обмеження на участь в спільній діяльності, яке обумовлене спеціальною правоздатністю учасника. Особа зі спеціальною правоздатністю (наприклад, непідприємницька організація) може брати участь в будь-якому об'єднанні, але в рамках цього об'єднання воно має право вести лише таку діяльність, яка відповідає змісту його правоздатності. Те ж саме можна сказати і про підприємців зі спеціальною правоздатністю (індивідуальних підприємців).

Одна і та ж особа може брати участь в декількох спільних об'єднаннях одночасно.

Частина 2 ст. 1130 ЦК в залежності від підстави об'єднання осіб розрізняє два види договору про спільну діяльність:

- 1) на основі об'єднання вкладів учасників (просте товариство);
- 2) без об'єднання вкладів учасників.

За домовленістю сторін визначаються *умови договору* про спільну діяльність, у тому числі координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, правовий статус виділеного для спільної діяльності майна, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у наслідках спільних дій та інші умови (ч. 2 ст. 1131 ЦК). Така норма не носить імперативного характеру, тому сторони за своїм бажанням в договорі можуть зупинитися на цих чи інших умовах відповідно в рамках закону.

Відповідно до загальних *правил* про консенсуальний договір, він вважається укладеним з моменту, коли сторони домовилися про всі суттєві умови договору в належній формі. Ч. 1 ст. 1131 вказує на письмову форму як належну. Це пояснюється тим, що, як правило, момент укладання договору і момент його виконання не збігаються у часі. Таким чином, до до-

говорів про спільну діяльність застосовуються правила про письмові правочини (ст. 207 ЦК).

Що стосується істотних умов договору, то виходячи з аналізу параграфу 1 глави 77 ЦК, ними є предмет договору та умови, що визначені законом як істотні або є необхідними для договорів певного виду, а також всі ті умови, щодо яких за заявою хоча б однієї зі сторін має бути досягнуто згоди.

Предметом договору є спільна діяльність його учасників. З урахуванням практики застосування договорів про спільну діяльність можна дійти висновку, що, як правило, договір має містити умови про предмет та мету договору, взаємні права та обов'язки учасників спільної діяльності, обов'язки кожного з учасників; розмір та порядок внесення учасниками грошових та майнових внесків у спільну діяльність, координацію спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, правовий статус виділеного для спільної діяльності майна, порядок наступного спільного використання майна і покриття витрат на його утримання, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у результатах спільних дій, строк дії договору та умови його припинення.

Особливістю договорів про спільну діяльність є те, що, на відміну, наприклад, від засновницького договору, цей договір припиняється з моменту досягнення учасниками спільної мети.

На підставі договору про спільну діяльність виникає право спільної часткової власності його учасників, а на підставі засновницького договору — право приватної власності створеної юридичної особи.

Наука цивільного права відносить договори про спільну діяльність до *фидуціарних правочинів*, тобто таких, які виконуються, як правило особисто сторонами. Тому договір припиняється у всіх випадках вибуття одного із учасників, якщо домовленістю між сторонами не передбачено збереження договору.

Таким чином, договір про спільну діяльність має комплекс *ознак*, які вирізняють його з-поміж інших договорів: це багатостороння угода, де кожна сторона договору одночасно виступає і як кредитор, і як боржник, хоча вони такими й не є. Зобов'язання учасників у договорі є взаємні, тобто кожна зі сторін має й права, й обов'язки, в договорі про спільну діяльність відносини учасників одновекторні, спрямовані, як правило на стосунки з третіми особами. Сторони цих договорів для досягнення спільної мети завжди вступають у зовнішні відносини з іншими особами, які не є сторонами договору про спільну діяльність. Якщо договір про спільну діяльність уклали дві сторони, то кожна з них зобов'язується діяти у спільних інтересах та має право вимагати від іншої сторони таких же дій.

7.1.3. Поняття та юридична характеристика договору простого товариства

За договором простого товариства сторони (учасники) беруть зобов'язання об'єднати свої вклади та спільно діяти з метою одержання прибутку або досягнення іншої мети (ст. 1132 ЦК).

Виходячи з визначення договору, його основною метою є формування об'єднання осіб для здійснення спільної діяльності, а не передача майна. Цей договір створює передумови для майбутньої діяльності і тому вважається організаційним договором. Однак, обов'язковою умовою договору простого товариства за якою він відрізняється від договору про спільну діяльність є передача вкладів його учасниками.

У визначенні договору простого товариства ЦК виходить з того, що діяльність учасників ведеться без створення юридичної особи. Адже буквально тлумачення ст. 1132 ЦК дозволяє зробити висновок про те, що само по собі об'єднання учасників не є юридичною особою. Тому діяльність осіб зі створення простого товариства і взаємовідносини стосовно управління останнім цілком укладаються в рамки договору про просте товариство і регулюються цивільним законодавством. Виходячи зі сказаного, просте товариство не має права на фірмове найменування (загальну назву) і у відносинах з третіми особами учасники виступають під своїми іменами чи назвами.

Якщо які-небудь дії здійснюються безпосередньо на користь однієї із сторін договору (надання послуг, речей одному учасникові), а їм відповідає зустрічне майнове надання (наприклад, платіж), то це, як правило, дозволяє говорити про відсутність єдиної спільної мети договору, а відповідно, свідчить про удаваний характер угоди.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що законодавець у главі 77 ЦК поняття "Просте товариство" і "спільна діяльність" розрізняє за об'ємом. Відповідно до ч. 2 ст. 1130 ЦК простим товариством є тільки така спільна діяльність яка здійснюється на підставі об'єднання вкладів учасників. Тому далеко не кожен договір про спільну діяльність, про науково-технічну, творчу або іншу співучасть буде визнаний простим товариством.

Таким чином, договором простого товариства визнається тільки угода, учасники якої:

- 1) мають єдину (спільну) мету;
- 2) здійснюють дії, необхідні для її досягнення;
- 3) формують за рахунок вкладів майно, що становить їх спільну часткову власність;
- 4) несуть тягар витрат і збитків від спільної справи;

5) розподіляють між собою отримані результати¹.

За своєю юридичною природою договір простого товариства є консенсусним, багатостороннім і фідучіарним договором.

Договір простого товариства є *консенсуальним* договором, оскільки права й обов'язки сторін виникають з моменту досягнення згоди з усіх істотних умов договору, передача вкладів та здійснення спільних дій можуть здійснюватися й пізніше. Однак, сам процес укладання договору має певні особливості, які обумовлені багатостороннім характером договору простого товариства. Адже акцепт оферти одного з учасників простого товариства всіма іншими учасниками сам по собі ще не означає укладення договору. Для виникнення зобов'язання необхідно, щоб кожен з учасників домовився з кожним. Чим більше сторін в договорі, тим більшою кількістю оферт і акцептів учасники повинні обмінятися для укладання договору. Тому договори простого товариства, особливо багатосторонні, рідко здійснюються між відсутніми і зазвичай оформляються одним документом.

Учасники ввіряють один одному частину свого майна, яке за взаємною згодою використовується для досягнення поставленої мети на благо всіх учасників.

На підставі договору простого товариства виникає *право спільної часткової власності його учасників*. Так, відповідно до ч.1 ст. 1134 ЦК, внесене учасниками майно, яким вони володіли на правах власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є *спільною частковою власністю учасників*, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом. Внесене учасниками майно, яким вони володіли на підставах інших, ніж право власності, використовується в інтересах усіх учасників і є їхнім спільним майном.

Правовідносини, що виникають з приводу спільного майна, мають складну структуру. Вони включають два різновиди правовідносин: *відносні правовідносини* — між самими співвласниками щодо вкладів та прибутку (внутрішні) та *абсолютні правовідносини*, які виникають між співвласниками та усіма третіми особами (зовнішні).

Спільна часткова власність передбачає, що частки учасників у праві на майно чітко визначені. Кожен із них має право за своїм бажанням припинити відносини спільної власності шляхом виділу своєї частки спільного майна. Відповідно до ч. 1 ст. 356 ЦК спільна часткова власність — це власність двох чи більше осіб з визначенням часток кожного з них у праві власності.

Частки у праві спільної часткової власності простого товариства вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю учасників або

¹ Данилова Е.Н. Простое товарищество // Советское хозяйственное право. — М.; Л., 1926. — С. 78—103; Вавин Н.Г., Вормс А.Э. Товарищества простое, полное и на вере. — М., 1924. — С. 3—9.

законом. Так, ч. 2 ст. 1133 ЦК наголошує, що вклади учасників вважаються рівними за вартістю, якщо інше не випливає із договору простого товариства або фактичних обставин.

Таким чином, рівність часток у праві спільної часткової власності є загальним правилом. Виняток з нього має бути спеціально передбачено або договором, або законом.

За *шкоду*, заподіяну внаслідок здійснення спільної діяльності, учасники відповідають особистим майном пропорційно своїй вині. Оскільки учасники простого товариства не утворюють нового суб'єкта права (юридичну особу) і не відокремлюють майно, а несуть особисту (часткову чи солідарну) відповідальність за загальні борги, ЦК не пред'являє до їх внесків у просте товариство тих же твердих вимог, що і до внесків у майно товариств і організацій (юридичних осіб). Адже їхнє спільне майно не є гарантією (як у більшості господарчих товариств) задоволення інтересів їхніх кредиторів зі спільних зобов'язань.

В спільній справі кожному з учасників, як правило, надається право виступати від імені всіх, припускається, що ніхто не буде зловживати своїми правами, а діятиме сумлінно і розумно. Спільні дії здійснюються в спільних інтересах, тому ні одна із дій не може бути здійснена проти волі хоч би одного з учасників. Втрата партнерами взаємної довіри неминуче призводить до розірвання договору. За таких умов очевидно, що вступ до складу товариства нового учасника вимагає згоди всіх учасників. Процедура припинення договору також свідчить про особисто-довірчий характер стосунків учасників простого товариства (ст. 1141 ЦК).

Тому товариська угода є *фідучіарним правочином*, оскільки просте товариство за своєю сутністю є договірним об'єднанням декількох учасників, стосунки між якими засновані на взаємній довірі і передбачають особисту участь у спільній діяльності. У римському праві товариство було договором особистим, заснованим на особливій довірі його учасників. Взаємна особиста довіра учасників товариства передбачалася настільки істотною умовою договору, що вихід або смерть одного з них припиняли існування товариства.

Сучасне українське законодавство допускає збереження договору простого товариства у відносинах між учасниками, що залишилися, у разі визнання учасника недієздатним, безвісно відсутнім, обмеження його цивільної дієздатності, оголошення учасника банкрутом, смерті фізичної особи — учасника або ліквідації юридичної особи — учасника договору простого товариства, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників (ч. 1—3 ст. 1141 ЦК).

Цивільний кодекс не встановлює особливої форми укладання договору простого товариства. Тому договори простого товариства, як правило, укладаються у простій письмовій формі згідно із загальними правилами

ст. 1131 ЦК. Однак, якщо вкладом виступає такий об'єкт цивільного права, який має особливий режим (земельна ділянка, нерухомість, транспортний засіб і т.п.), то до належної форми повинні застосовуватися загальні правила для договорів (ст. ст. 205—208 ЦК). Сторони за своїм бажанням можуть визначити обов'язковість нотаріального посвідчення договору.

З метою оподаткування отриманих доходів договір простого товариства підлягає *реєстрації в податкових органах* відповідно до Інструкції про порядок обліку платників податків, затвердженої наказом Державної податкової адміністрації України від 19.02.98 № 80 та Законом України "Про оподаткування прибутку підприємств"¹, яким передбачено окремий порядок оподаткування простого товариства (спільної діяльності). При укладенні договору простого товариства без створення юридичної особи новий суб'єкт підприємницької діяльності не реєструється, а реєструється лише новий платник податків.

Особливістю договору простого товариства є те, що він вважається *багатосторонньою угодою*, оскільки воля сторін спрямована на досягнення єдиної спільної для всіх мети і тому воля є спільною, а це означає, що кожен з учасників договору перебуває у взаємовідносинах зі всіма іншими учасниками.

Договірні стосунки учасників простого товариства з третіми особами, а також позадоговірні стосунки між ними (спільне спричинення шкоди третім особам, отримання необґрунтованого збагачення за їх рахунок тощо) породжують зобов'язання з множинністю осіб.

Юридична конструкція договору простого товариства дозволяє брати участь в ньому в якості самостійної сторони двом і більше особам, тоді як в двосторонньому договорі множинність осіб виникає або на стороні боржника, або на стороні кредитора. Відповідно, якщо в товаристві залишився тільки один учасник, навіть з урахуванням правових можливостей ст. 1141 ЦК, воно припиняє своє існування.

Договірний характер простого товариства зумовлює необхідність наявності принаймні двох осіб для створення об'єднання. У ряді країн, проте, вважається, що, не дивлячись на договірний характер товариства, зосередження всіх часток участі в руках єдиного члена не веде до припинення товариства. Наприклад, у Франції зосередження всіх часток участі в руках однієї особи дає лише право зацікавленим в цьому особам вимагати в суді припинення існування товариства.

Сторонами (учасниками) договору можуть бути юридичні та фізичні особи, держава, територіальні громади, інші суб'єкти публічного права (ст. 2 ЦК). Публічно-правові утворення можуть бути учасниками різних договорів простого товариства, якщо інше не заборонене законом.

¹ Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1995. — № 4. — Ст. 28.

Якщо метою товариства є підприємницька діяльність, то суб'єктами товариства можуть бути виключно індивідуальні підприємці або підприємницькі юридичні особи. У деяких випадках учасником договору може бути і непідприємницька організація, якщо вона здійснює відповідно до закону підприємницьку діяльність для виконання статутних завдань.

Вимога закону про спеціальну правоздатність суб'єкта або необхідність отримання дозволу (ліцензії) для здійснення певних видів діяльності стосується тільки тих учасників простого товариства, які в спільних інтересах безпосередньо займатимуться цим видом ліцензійної діяльності, а також будуть здійснювати від свого імені відповідні угоди, укладати договори, проводити інші дії юридичного або фактичного характеру. Наприклад, слід визнати договором простого товариства угоду, яку уклали учасники в сезон полювання. Один із них був мисливцем, мав дозвіл на полювання, на придбання зброї і на відстріл дичини, а інші вище переліченого не мали, тільки надавали гроші на купівлю патронів і іншого майна, необхідного для полювання. Усі учасники мали спільну мету — отримання в рівних частках прибутку за рахунок реалізації м'яса, здобутої на полюванні дичини. За таких обставин відсутність у інших учасників дозволів не може впливати на дійсність укладеного договору.

Одна і та ж особа може брати участь в декількох простих товариствах одночасно. В законодавстві відсутні заборони, аналогічні тим, що передбачені відносно повних або командитних товариств і це зрозуміло. Просте товариство не є самостійним суб'єктом права, і тому немає необхідності особливо піклуватися про зміцнення його фінансового становища. Закон не має права лімітувати кількість договорів, в яких особа може брати участь і за якими вона бере на себе відповідальність.

Таким чином, договір простого товариства може укладатися двома і більше сторонами і мати всі ознаки багатосторонньої угоди, а саме: тотожність інтересів учасників; мета учасників — мета товариства; наявність прав та обов'язків кожного із суб'єктів договору щодо інших учасників; індивідуальна воля кожного з учасників.

Тож договори простого товариства можна класифікувати. *Залежно від строку дії* договори простого товариства поділяються на строкові, безстрокові та із вказівкою мети як скасувальної умови. Також існує поділ договорів на майнові та організаційні. Критерієм поділу вважається *зміст діяльності*, яку вони регулюють.

Договори простого товариства можна поділяти також на договори між українськими юридичними і фізичними особами та іноземними особами (зовнішньоекономічні договори про спільну діяльність).

У міжнародній практиці, залежно від підстави виникнення, товариства розділяються на договірні і статутні. До договірних товариств у ФРН,

Швейцарії відносять повні і командитні товариства. У основі створення такого роду об'єднань лежить договір особливого роду, бо з договору виникають права і обов'язки не тільки у відносинах між особами, що його підписали, але також між учасниками і об'єднанням як таким навіть у випадках, коли об'єднання не є юридичною особою.

Особливий характер договору виявляється також в тому, що допускається, за наявності відповідної умови в договорі, можливість зміни змісту його за рішенням не всіх учасників товариства, а лише більшості з них.

На відміну від вітчизняного цивільного законодавства Цивільний кодекс Російської Федерації як особливий різновид простого товариства згадує негласне товариство, тобто таке товариство, існування якого не розкривається для третіх осіб (ст. 1054 ЦК РФ). Негласне товариство може бути як комерційним, так і некомерційним.

Особливості правового регулювання договору негласного товариства обумовлені тим, що ведення спільних справ товаришів здійснюється кожним з них окремо, формально самостійно, оскільки інші форми ведення спільних справ несумісні з самою природою цього договору. Відповідно, кожен з товаришів самостійно несе відповідальність за здійснені ним операції перед третіми особами. Кредитори, що вчинили операцію з одним з учасників негласного товариства, не мають права пред'являти які-небудь вимоги до інших учасників договору, навіть дізнавшись про існування негласного товариства (якщо тільки цей факт не був розкритий самими учасниками). Можна вважати, що закон виходить з принципу, згідно якому негласне товариство для всіх третіх осіб офіційно не існує. Тому навіть відносно учасників негласного комерційного товариства питання про їх солідарну відповідальність перед третіми особами виникати не повинне¹.

7.1.4. Умови договору простого товариства

Істотні умови договору простого товариства:

- 1) про поєднання внесків;
- 2) про спільну діяльність.

Умова про об'єднання вкладів повинна містити відомості про вид майнового або іншого блага, що становить вклад учасника, а також про розмір і грошову оцінку вкладу з визначенням частки учасника в спільній власності.

¹ Гражданское право: Учеб.: В 3 т. — 6-е изд., перераб. и доп. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.; Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2007. — Т. 2. — С. 767.

Вкладом визнається все, що учасник вносить до спільної справи: гроші, цінні папери, інше майно, зокрема нерухоме; права користування майном; результати інтелектуальної діяльності, виняткові права на них (патенти, ноу-хау та ін.). Законодавець не встановив вичерпного переліку вкладів, зупиняючись тільки на основних. Тобто все майно, яке не виключено або не обмежено в цивільному обороті, може бути внеском до простого товариства.

На відміну від ЦК 1964 р., закон передбачає можливість внесення вкладів також у вигляді професійних або інших знань, навичок і умінь, ділової репутації і ділових зв'язків учасників (ст. 1133 ЦК). Буквальне тлумачення цієї норми могло б привести до парадоксального висновку про те, що вкладом можуть виступати і особливості персони учасника, навіть в тому випадку, якщо вони в принципі не можуть бути використані в діяльності товариства. Наприклад, кваліфікований програміст із світовим ім'ям виконує в простому товаристві обов'язок із заготівлі продуктів. Користуючись логікою законодавця, вкладом в спільну справу можна було б вважати кваліфікацію та ділову репутацію цього учасника. Такого роду вклади не мають ні майнового характеру, ні споживної вартості, а їх грошова оцінка — фікція.

Вкладом також визнається виконання певних робіт або надання послуг. Останній вид вкладу може мати місце тільки тоді, коли він виходить за рамки поняття "спільної діяльності". Наприклад, два підприємці вирішили організувати просте товариство з метою надання платних послуг з перевезення пасажирів. Один із партнерів має у власності легковий автомобіль і може ним управляти. Інший учасник не має автомобіля, але також має право на управління автомобілем. Як вклад до товариства перший учасник вносить свій автомобіль. Другий налаштований тільки по черзі з товаришем перевозити пасажирів. В цьому випадку трудова участь, обумовлена договором сукупність практичних дій учасника, що полягає в безпосередньому виконанні трудових функцій для досягнення результату (мети) спільної діяльності, підпадає під визначення "спільної діяльності" як предмета договору простого товариства, а не вкладу.

Навпаки, вкладом другого товариша у приведеному вище прикладі може бути, наприклад, трудова участь (робота) у проведенні капітального та поточного ремонту автомобіля з метою подальшого його використання в спільній діяльності учасників для перевезення пасажирів.

Сторони договору простого товариства мають право самостійно визначати розмір своїх вкладів, порядок їх оцінки. Вклади можуть бути визначені як в грошовому, так і в пропорційному співвідношенні. Це дуже важлива умова договору, оскільки в подальшому вона буде впливати на розмір прибутку та витрат і збитків учасників. Умова про розмір та оцінку вкладів не є обов'язковою в договорі.

Якщо договором не обумовлена вартість вкладів, то вони вважаються рівними. Таким чином, учасники мають можливість за своїм бажанням встановлювати суму, яку кожен з учасників вносить у спільну діяльність, а також форму (основні засоби, товарно-матеріальні цінності) та вартість майнових внесків учасників. Угода учасників про розміри і порядок внесення внесків у спільне майно є істотною умовою договору простого товариства.

Згідно зі ст. 357 ЦК частки у праві спільної часткової власності вважаються рівними, якщо інше не встановлено за домовленістю співвласників або законом. Вклади учасників підлягають грошовій оцінці за взаємною згодою сторін (ч. 2 1134 ЦК). Грошова оцінка вкладу проводиться у порядку, передбаченому Законом України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” від 12.07.2001 р¹.

Передача вкладів в просте товариство повинна проводитися в порядку, встановленому чинним законодавством для здійснення угод із конкретними об’єктами. При передачі як вкладу виняткових прав на результати інтелектуальної діяльності, що є об’єктами права інтелектуальної власності, необхідно дотримуватися вимог відповідного законодавства. Передача нерухомого майна повинна здійснюватися за правилами, встановленими для правочинів з нерухомістю (ст. 181, 182 ЦК).

Якщо учасником простого товариства є юридична особа, то склад спільного майна і відповідні операції з ним повинні відображатися на окремому балансі юридичної особи, яка веде бухгалтерський облік спільного майна і спільної діяльності учасників. Звичайне ведення бухгалтерського обліку, як правило, доручається юридичній особі, уповноваженій вести спільні справи учасників простого товариства.

Ведення бухгалтерського обліку майна учасників, зазвичай, покладається на ту ж саму особу, яка уповноважена вести спільні справи учасників договору простого товариства. У процесі ведення бухгалтерського обліку учасник, на якого покладено цей обов’язок, керується Законом України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні”², Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку та ін.

Крім того, відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 “Фінансові інвестиції”, затвердженого Міністерством фінансів України від 26.04.2000 р. №91, кожний учасник спільної діяльності без створення юридичної особи відображає у своїх облікових регістрах (на окремих рахунках аналітичного обліку) і у фінансовій звітності відповідні активи, задіяні (внесені) у спільну діяльність, яку він контролює.

¹ Закон України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 47. — Ст. 251.

² Закон України “Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні” // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 40. — Ст. 365.

Визначення предмета договору неможливе без вказівки мети простого товариства. Тому договір, в якому мета спільної діяльності не узгоджена, слід вважати неукладеним. Однак з цим твердженням не всі цивілісти погоджуються¹.

Сторони договорів простого товариства можуть мати на меті як отримання прибутку (доходу), так і досягнення іншого результату, зокрема соціального ефекту (благодійну, наукову, освітню). Наприклад, будівництво дитячого садка, ремонт дороги і т.п.

Мета може бути спрямована на досягнення прибутку і передбачати заняття підприємницькою діяльністю, а може бути спрямована на інші цілі і передбачати будь-яку іншу "непідприємницьку" діяльність.

Світова практика товариств, які ведуть підприємницьку діяльність, називає торговими, а всі інші — цивільними. Вітчизняне законодавство поділяє прості товариства на підприємницькі і непідприємницькі — за аналогією з розподілом юридичних осіб.

До торгових товариств відносять такі об'єднання осіб, які, як правило, здійснюють торговий промисел для розподілу між учасниками отриманого прибутку. Передбачається особливий правовий режим таких об'єднань. У країнах з дуалістичною системою приватного права торгові товариства підпадають під сферу дії норм торгового права, підлягають обов'язковій реєстрації в торгових реєстрах, виступають зовні під єдиним фірмовим найменуванням, можуть створювати чи не створювати юридичну особу.

Світова практика стосовно правового регулювання окремих видів торгових товариств не відрізняється одноманітністю. Особливе значення правова доктрина надає розподілу торгових товариств на об'єднання осіб і об'єднання капіталів.

Загальним для персональних товариств, об'єднуючих не тільки капітали, але і спільну діяльність учасників, є особливе значення особистого елементу, що виявляється, зокрема, в обмеженні права на уступку членства в товаристві, в наданні кожному учасникові права на ведення справ і представництво товариства.

У міжнародній практиці до об'єднань осіб (персональним товариствам) відносять повне товариство, командитне товариство, схожі з ними в основних рисах партнершип і партнершип із обмеженою відповідальністю в Англії і США.

Як правило, властивість юридичної особи у всіх країнах визнається за об'єднаннями капіталів.

Склад учасників договору простого цивільного товариства може бути змішаним: у ньому можуть брати участь як підприємницькі, так і непідприємницькі організації, а також фізичні особи, зокрема підприємці. Для

¹ Савельев А.Б. Договор простого товарищества / Актуальные вопросы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. — М., 1998. — С. 294.

кваліфікації договору як простого цивільного товариства важливо те, що його учасники мають спільну мету, відмінну від отримання прибутку, наприклад, зведення будинку для подальшого мешкання, спільне освоєння земельної ділянки для садівництва і городництва, наукова або творча співпраця в процесі створення твору науки і техніки і так далі.

Що стосується персональних товариств, то у ФРН, Швейцарії донині за ними не визнається властивість особливого суб'єкта права (юридичної особи), не дивлячись на законодавче закріплення і за повним, і за командитним товариствами важливих властивостей юридичної особи. Заперечення за персональними товариствами властивості особливого суб'єкта права (юридичної особи) звільняє об'єднання від сплати корпоративного податку і податку з майна, бо суб'єктами оподаткування є тільки учасники об'єднання. У Франції, проте, всі види товариств, цивільні і торгові, розглядаються як юридичні особи.

Законодавство не встановлює спеціальних норм щодо визначення строків дії договорів простого товариства, допускаючи існування як строкових, так і безстрокових договорів.

Строк договору простого товариства, як правило, обумовлений його метою, і, як правило, виступає як скасувальна умова, досягнення якої припиняє дію договору. Незалежно від цього сторони можуть вказати в договорі особливий термін його дії, закінчення якого припинить відповідні зобов'язання. Це доцільно в тих випадках, коли мета договору (наприклад, отримання прибутку від підприємницької діяльності) є такою, що триває і в принципі не може бути досягнута до якоїсь певної дати.

За відсутності вказівок на строк або спосіб його визначення в договорі простого товариства договір вважатиметься укладеним на невизначений термін, що також допускається законом.

Договір простого товариства передбачає не тільки об'єднання вкладів, а й здійснення спільної діяльності.

Участь у здійсненні спільної діяльності учасника не тотожна внесенню вкладу до спільної справи, хоч би цей вклад і вносився у вигляді особистої участі (діяльності) учасника в справах товариства. Само по собі об'єднання вкладів учасників ще не гарантує досягнення поставлених договором цілей, створюючи лише необхідні для цього матеріальні передумови. Зміст обов'язку учасника діяти спільно з іншими для досягнення спільної мети обумовлений, зрозуміло, як характером цієї мети, так і конкретним розподілом ролей між учасниками. Цей обов'язок існує протягом всього строку дії договору, тоді як обов'язок внести вклад зазвичай виконується зразу після його укладання.

Закон не передбачає якої-небудь грошової оцінки участі товаришів у веденні спільної діяльності. Причини цього очевидні.

По-перше, самі по собі фінансові витрати учасника на здійснення спільної діяльності не дають адекватного уявлення про її успішність про те, наскільки певна особа сприяла досягненню спільної мети.

По-друге, якщо договір простого товариства укладений на невизначений строк, то спільний обсяг витрат на здійснення спільної діяльності кожним учасником взагалі неможливо визначити при укладанні договору.

Тому для визначення *прав учасників* відносно створеного (набутого) в ході спільної діяльності майна, розподіляючи прибутки і збитки, закон оперує чіткими, певними кількісними критеріями — вартістю окремих вкладів в спільну справу і їх співвідношенням. Ця величина визначається вже при укладенні договору, і саме з нею закон пов'язує ряд практично важливих майнових наслідків.

У тому випадку, коли особа бере участь в простому товаристві лише своєю діяльністю (трудова участь), остання виступає і як вклад (у тій мірі, в якій вона необхідна для створення матеріальної бази спільної діяльності), і як власне участь у спільній діяльності.

На жаль, цивільне законодавство не містить вказівки стосовно роду діяльності, яку можуть здійснювати учасники. На практиці інколи доводиться тлумачити договір. Наприклад, за договором простого товариства про ведення готельного бізнесу два партнери тільки надають гроші, а третій бере на себе весь клопіт по будівництву готелю і веденню справ. *Мета учасників договору* є спільною — побудувати готель, який належатиме їм на праві спільної часткової власності, а потім експлуатувати його з метою отримання прибутку. Тут інвестори переймають на себе тягар витрат і збитків від спільної справи, а тому не можуть вимагати назад свої гроші на тій підставі, що будівництво готелю виявилось збитковим. Проте, виходячи з буквального тлумачення законодавства і вважаючи, що дію з внесення вкладу не можна розглядати як участь у спільній діяльності, суди нерідко визнавали такі угоди договорами позики. Тим часом дію учасника, що обмежується тільки внесенням вкладу, також слід розглядати як акт спільної діяльності учасників, необхідний і достатній для виникнення зобов'язань з договору простого товариства.

Таким чином, предметом договору простого товариства є передача вкладів і спільне ведення діяльності для досягнення спільної мети.

Крім істотних умов договору передбачених законом, учасники можуть вказати й інші умови. Так, за аналогією може використовуватися ч. 2 ст. 1131 ЦК, відповідно до якого умови договору про спільну діяльність, у тому числі координація спільних дій учасників або ведення їхніх спільних справ, правовий статус виділеного для спільної діяльності майна, покриття витрат та збитків учасників, їх участь у результатах спільних дій та інші умови визначаються за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено законом про окремі види спільної діяльності.

Виходячи з того, що договір простого товариства є певною мірою регулятором спільної діяльності учасників, у ньому може визначатися порядок здійснення такої діяльності (спільно всіма учасниками або одним або декількома з них); види, розміри, окремі риси правового режиму матеріальних і інших благ, що входять до складу об'єднаних учасниками вкладів (наприклад, положення про те, що вклад одного з учасників залишається в його індивідуальній власності і не включається в спільну власність учасників). Також договором простого товариства може бути змінений правовий режим спільного майна (який презюмується ч.1 ст. 1134 ЦК) на спільну сумісну власність.

Також за домовленістю учасників простого товариства можуть виникнути інші, крім права власності, права на об'єднане майно учасників. Так, учасники не стануть власниками, а набудуть лише права володіння і користування майном, внесеним одним з учасників як вклад, якщо останній отримав його за договором оренди. Проте і це майно, не дивлячись на те, що воно не стане спільною власністю учасників, буде складати разом з майном, що знаходиться в їхній спільній власності, спільне майно учасників.

Учасники договору мають право змінити правило ч. 1 ст. 1135 стосовно представництва товариства у правовідносинах з третіми особами і уповноважити на ці дії одного чи кілька учасників зі свого складу, чи домовитися завжди спільно представляти свої інтереси.

Якщо мета простого товариства — отримання прибутку, то сторони у договорі можуть передбачити порядок підведення підсумків спільної діяльності та розподіл прибутку, одержаного від її здійснення, а також порядок реалізації продукції, що є результатом спільної діяльності, та порядок використання доходів, отриманих у результаті спільної діяльності учасників простого товариства (ст. 1139 ЦК).

Відповідно до закону учасники самостійно в договорі визначають свої обов'язки стосовно утримання спільного майна і порядок відшкодування витрат, пов'язаних з виконанням цих обов'язків. Визначаючи порядок покриття витрат (а також збитків), що виникають в результаті спільної діяльності, учасники договору можуть, наприклад, встановити, що витрати і збитки повинні покриватися за рахунок спільного майна учасників або кредитів, що залучаються для цієї мети, і тому подібне.

Також в договорі учасники можуть обумовити характер і порядок відшкодування проведених одним із учасників за свій рахунок витрат, якщо були достатні підстави вважати, що дії наслідком яких стали ці витрати, були необхідними на користь всіх учасників (ч. 1 ст. 1137 ЦК).

Права та обов'язки учасників простого товариства.

Основними правами учасника простого товариства є:

- 1) права на участь в управлінні спільними справами;
- 2) права на ведення спільних справ товариства;

- 3) право на інформацію;
- 4) права, що виникають стосовно спільного майна, зокрема на отримання частки прибутку.

Спільна діяльність декількох осіб, яка направлена на досягнення мети, неможлива без координації зусиль учасників, тобто управління. Проте, прийнявши те або інше господарське рішення, його необхідно виконати: виступити в цивільному обороті шляхом укладання відповідних правовчинів. Тому можливо розділити управління спільними справами учасників (тобто керівництво спільною діяльністю) і ведення спільних справ учасників (тобто представництво їх інтересів зовні).

Веденням справ простого товариства є визначення напрямів його діяльності, а також здійснення фактичних і юридичних дій для досягнення спільної мети учасників товариства.

Під час ведення спільних справ кожний учасник має право діяти від імені всіх учасників, якщо договором простого товариства не встановлено, що ведення справ здійснюється окремими учасниками або спільно всіма учасниками договору простого товариства (абз. 1 ч.1 ст. 1135 ЦК). Тобто у договорі можна встановити порядок ведення справ. Наприклад, ухвалення рішень більшістю голосів, яка визначається не за розмірами внесків, а за кількістю учасників, якщо інше не встановлено договором; чи сторонами може бути створена рада з числа їхніх працівників, яка приймає рішення не більшістю голосів, а за загальною згодою. Якщо договором про спільну діяльність передбачена така форма ведення спільних справ, то у випадку необхідності укладення договорів для досягнення мети спільної діяльності (договори підряду, оренди, поставки тощо) такі договори укладаються всіма учасниками спільної діяльності або за їх дорученням одним із них.

Якщо керівництво спільною діяльністю сторони доручили одному з учасників договору, то на останнього покладається і ведення спільних справ усіх учасників договору. Якщо йдеться про співробітництво між юридичними особами, такого учасника прийнято називати *головною організацією*. Учасник, якому доручено керівництво спільною діяльністю, приймає на себе ведення спільних справ учасників договору. Він діє лише у межах повноважень (прав та обов'язків), що визначаються у підписаному іншими учасниками договору дорученні. У відносинах із третіми особами повноваження учасника вчиняти правочини від імені всіх учасників посвідчується довіреністю, виданою йому іншими учасниками, або договором простого товариства (ч. 2 ст. 1135 ЦК). Тому, крім умови договору про покладення ведення спільних справ на одного з учасників договору, інші учасники договору видають довіреність про надання йому повноважень для представництва перед третіми особами. Така довіреність повинна бути оформлена відповідно до глави 17 ЦК. За таких обставин особа, на яку покладено ведення спільних справ, укладає договори, пов'язані з забезпе-

ченням спільної діяльності, від свого імені і сама набуває цивільних прав і несе обов'язки за договорами.

Якщо договір не передбачає ведення справ спільно всіма учасниками (а для цього необхідна згода всіх (абз. 2 ч.1 ст. 1135 ЦК) або певним, конкретним учасником, то застосовується загальне правило про можливість виконання цього обов'язку кожним учасником.

Таким чином, договором простого товариства може бути встановлений *один з чотирьох можливих варіантів порядку ведення спільних справ*:

- 1) право діяти від імені всіх товаришів може бути надане кожному учаснику;
- 2) ведення справ може бути доручене окремим товаришам;
- 3) ведення справ може бути доручене тільки одному з учасників товариства;
- 4) може бути встановлений спільний порядок ведення справ, коли для здійснення кожного правочину потрібна згода всіх товаришів.

У відносинах із третіми особами учасники не можуть посилалися на обмеження прав учасника, який вчинив правочин, щодо ведення спільних справ учасників, крім випадків, коли вони доведуть, що на момент вчинення правочину третя особа знала або могла знати про наявність таких обмежень (ч.3 ст. 1135 ЦК).

Частина 4 ст. 1135 ЦК передбачає наслідки на випадок вчинення дій учасником без належних повноважень. Учасник, який вчинив від імені всіх учасників правочин, щодо якого його право на ведення спільних справ учасників було обмежене, або вчинив в інтересах усіх учасників правочин від свого імені, може вимагати відшкодування здійснених ним за свій рахунок витрат, якщо вчинення цього правочину було необхідним в інтересах усіх учасників. Учасники, яким внаслідок таких правочинів було завдано збитків, мають право вимагати їх відшкодування. Таким чином, якщо учасник, який уклав подібну угоду, доведе, що вона була необхідна для інтересів усіх учасників, він може вимагати від них розмірного відшкодування зроблених витрат. В іншому разі він не тільки несе витрати по договору, але й зобов'язаний відшкодувати учасникам заподіяні їм збитки.

Учасник має право відмовитися від подальшої участі в договорі простого товариства та розірвати договір (ст. 1142 ЦК). Такий вихід варто розглядати як відмову від подальшого виконання договору. Стаття передбачає обов'язок особи, яка бажає вийти, попередити інших учасників, про майбутній вихід не пізніше як за три місяці до виходу з договору.

Учасник договору простого товариства, укладеного на визначений строк, або договору, у якому досягнення мети визначено як скасувальна умова, має право вимагати розірвання договору у відносинах з іншими учасниками через поважну причину з відшкодуванням іншим учасникам реальних збитків, завданих розірванням договору.

Кожний учасник договору простого товариства має право ознайомлюватися з усією документацією щодо ведення спільних справ учасників (ст. 1136 ЦК). Це так зване *право учасника на інформацію*.

Таким чином, кожному учаснику законом надане право контролювати ведення справи товариства, в першу чергу, шляхом ознайомлення з документами товариства. Такими документами є загальна документація й документація, яка знаходиться у вповноважених осіб. Крім ознайомлення з документацією, кожний учасник має право вимагати надання необхідних роз'яснень та інформації. Відмова від цього права або його обмеження, в тому числі за погодженням учасників, є нікчемною.

Особливе значення для регламентації спільної діяльності має визначення *правового становища* майна товариства.

Внесене учасниками майно, яким вони володіли на праві власності, а також вироблена у результаті спільної діяльності продукція та одержані від такої діяльності плоди і доходи є спільною частковою власністю учасників, якщо інше не встановлено договором простого товариства або законом (ч. 1 ст. 1134 ЦК).

Внесене учасниками майно, яким вони володіли на підставах інших, ніж право власності, використовується в інтересах усіх учасників і є їхнім спільним майном. Так, спільна часткова власність не виникає щодо майна, яким учасник володіє на іншій, крім права власності, підставі, наприклад, як наймач. Але в таких ситуаціях між учасниками виникають стосунки, відмінні від стосунків спільної власності. Наприклад, якщо як вклад у спільну діяльність вносяться виняткові майнові права на використання літературним твором, то між учасником-правовласником і іншими учасниками товариства може бути укладений авторський договір про передачу цих прав.

Порядок користування спільним майном учасників здійснюється за їх спільною згодою, а в разі недосягнення згоди — у порядку, що встановлюється за рішенням суду. Обов'язки учасників щодо утримання спільного майна та порядок відшкодування витрат, пов'язаних із виконанням цих обов'язків, встановлюються договором простого товариства (ч. 3, 4 ст. 1134 ЦК).

Якщо інше не передбачене законом або договором, *ризик випадкової загибелі спільного майна* несуть його співвласники, в даному випадку учасники, пропорційно частці кожного з них. Коли майно знаходиться в спільному користуванні учасників, ризик лягає на учасника, що залишається власником цього майна, якщо інше не передбачене договором простого товариства.

Отже, спільне майно простого товариства об'єднує в собі:

- 1) майно, внесене учасниками у вигляді внеску, якщо майно належить учаснику на праві власності;
- 2) вироблену продукцію, плоди і доходи.

Розподіл прибутку між учасниками договору здійснюється пропорційно вартості вкладів учасників у спільну справу, якщо інше не встановлено договором простого товариства. Якщо під час виконання договору набувається яке-небудь майно (наприклад, засоби виробництва), отримуються плоди, продукція та доходи від використання майна, то частка кожного учасника в ньому визначається відповідно до співвідношення вкладів учасників, зазначених у договорі (ст. 359 ЦК). Умова про усунення будь-кого із учасників від участі в прибутку є нікчемною (ст. 1139 ЦК).

Стаття 365 ЦК передбачає, що співвласник має право самостійно розпорядитися своєю часткою у праві спільної часткової власності. Кожен має право розпорядитися своєю часткою, як власник (наприклад, вимагати її виділу у разі виходу із простого товариства). Це означає, що сторони при укладенні договору можуть прийняти на себе додаткові зобов'язання, у тому числі у вигляді подібної заборони на відчуження. Адже учасники простого товариства зв'язані не тільки відносинами загальної часткової власності, але і договірними. Слід зазначити, що з метою досягнення результатів спільної діяльності право розпорядження спільним майном, в тому числі шляхом його відчуження, може мати особа, на яку покладено ведення справ простого товариства, за умови, що це передбачено договором та дорученням.

Розподіл майна, що знаходиться в спільній власності учасників, спільних прав, вимоги, які виникли, можливі тільки після припинення договору. Він здійснюється в порядку, встановленому для розділу майна, що є об'єктом спільної власності (абз. 2 ч. 2 ст. 1141, ст. 367 та ст. 372 ЦК).

Вимога про *виділ частки учасника* в спільному майні може бути пред'явлена кредитором одного з учасників (ст. 1140 ЦК). В цьому випадку частка учасника в спільній власності може бути використана для покриття його особистих боргів тільки у разі недостатності іншого його майна, тобто в субсидіарному порядку. Виділ частки здійснюється за правилами ст. 366 ЦК, яка встановлює наступне: якщо виділ в натурі частки із спільного майна має наслідком зміну його призначення або проти цього заперечують інші учасники, спір вирішується судом. У разі неможливості виділу в натурі частки із спільного майна або заперечення інших учасників проти такого виділу кредитор має право вимагати продажу боржником своєї частки у праві спільної часткової власності з направленням суми виторгу на погашення боргу. У разі відмови боржника від продажу своєї частки у праві спільної часткової власності або відмови інших співвласників від придбання частки боржника кредитор має право вимагати продажу цієї частки з публічних торгів або переведення на нього прав та обов'язків учасника-боржника, а проведенням відповідного перерахунку.

Вимога учасника про виділ своєї частки із спільного майна учасників рівносильна його виходу з простого товариства, точніше, розірванню дого-

вору простого товариства у відносинах між цим учасником і рештою учасників (п.4 ч.1 ст. 1141 ЦК).

Характер і розмір відповідальності учасників за невиконання або неналежне виконання зобов'язань, що виникли з договору простого товариства, обумовлений специфікою такого договору.

Відповідальність учасників договору простого товариства залежить від того, чи є такий договір підприємницьким, чи ні. Якщо договір пов'язаний із здійсненням підприємницької діяльності, учасники відповідають солідарно за всіма спільними зобов'язаннями. У разі відсутності у договорі мети отримання прибутку учасники будуть відповідати всім своїм майном пропорційно внескам.

За спільними зобов'язаннями, що виникли не з договору, відповідальність буде солідарною. Зазначені положення ст. 1138 ЦК є імперативними нормами і не можуть змінюватися договором.

Кожний з учасників повинен нести спільні витрати, а також відшкодувати заподіяні товариством збитки.

За загальним правилом порядок покриття витрат і збитків, пов'язаних зі спільною діяльністю, визначається згодою учасників. У разі відсутності такої домовленості кожний учасник несе витрати та збитки пропорційно вартості його вкладу у спільну справу. Нікчемною буде вважатися умова, яка звільняє будь-кого з учасників від участі у спільних затратах і збитках.

За загальним правилом, учасники мають право вимагати від порушника *відшкодування заподіяних ним збитків* (ст. 22 ЦК) та відшкодування моральної шкоди (ст. 23 ЦК), якщо інше не передбачене законом або договором.

Учасники несуть взаємну майнову відповідальність один перед одним, зокрема:

- 1) за невнесення або прострочення внесення своїх вкладів до майна товариства;
- 2) за неналежне виконання своїх обов'язків по веденню справ товариства;
- 3) за шкоду, заподіяну спільному майну учасників або окремим учасникам в процесі діяльності простого товариства;
- 4) за шкоду, заподіяну учасником іншим учасникам внаслідок розірвання договору; та ін.

За невиконання або неналежного виконання учасниками своїх обов'язків по внесенню вкладів до простого товариства договором може бути встановлена *неустойка* (ст. 549—552 ЦК), яка підлягає стягненню з несправного учасника на користь решти учасників.

Стаття 1140 ЦК регулює порядок звернення стягнення на частку учасника у простому товаристві. Кредитор учасника простого товариства має право поставити вимогу про виділ його частки у спільному майні.

Якщо договір простого товариства не був припинений за заявою учасника про відмову від подальшої у ньому участі або у разі розірвання договору на вимогу одного з учасників, учасник, участь якого в договорі припинилася, відповідає перед третіми особами за спільними зобов'язаннями, які виникли в період його участі в договорі простого товариства як учасника договору (ст. 1143 ЦК). Така норма передбачає умови, за яких учасник, який вийшов з участі в простому товаристві, позбавляється можливості уникнути відповідальності по зобов'язаннях, які виникли в період його участі в договорі простого товариства як учасника договору.

Зміна та припинення договору простого товариства

Договір простого товариства може бути змінений відповідно до загальних правил (ст. 651 — 653 ЦК).

Припинення договору простого товариства може мати місце в результаті його розірвання. Підставами для розірвання договору можуть послужити обставини, вказані в ст. 651 ЦК.

Інші підстави припинення договору простого товариства передбачені в ч.1 ст. 1141 ЦК, відповідно до якої договір простого товариства припиняється у разі:

1) визнання будь-кого з учасників недієздатним, обмеженим у дієздатності, безвісно відсутнім, якщо домовленістю між учасниками не передбачено збереження договору щодо інших учасників;

2) оголошення будь-кого з учасників банкрутом, за винятком, зазначеним у п. 2 ст. 1141 ЦК;

3) смерті учасника або ліквідації юридичної особи.

У договорі простого товариства або в наступній угоді може бути передбачено збереження договору у відносинах між іншими учасниками або заміщення учасника, який помер (ліквідованої юридичної особи), його спадкоємцями (правонаступниками);

4) відмови будь-кого з учасників від подальшої участі у договорі простого товариства або розірвання договору на вимогу одного з учасників, за винятком, зазначеним у п. 1 ст. 1141 ЦК;

5) закінчення строку його дії (п. 5 ч. 1 ст. 1141 ЦК), а також досягнення мети, що була його скасувальною умовою;

6) виділу частки учасника на вимогу його кредитора за зазначеними винятками;

7) досягнення мети товариства або настання обставин, коли досягнення мети товариства стало неможливим.

Договір простого товариства може припинятися також і за інших підстав, встановлених загальними правилами стосовно договорів гл. 50 ЦК, з урахуванням того, що цей договір може бути і багатостороннім. Так, наприклад, відсутність зустрічних зобов'язань в договорі простого товариства

робить абсолютно неможливим припинення зобов'язань з договору зарахуванням (ст. 601 ЦК). Припинення зобов'язання прощенням боргу (ст. 605 ЦК) або передачею відступного (ст. 600 ЦК) також вельми специфічні, оскільки просте товариство є договором багатостороннім і, відповідно, кожен з учасників одночасно виступає і кредитором інших учасників (всіх і кожного), і їх боржником.

Будь-який учасник має право вийти з договору в порядку, передбаченому законом або договором. Право на вільний вихід зі складу учасників договору простого товариства може бути обмежене договором товариства, якщо договір укладений на певний строк.

При припиненні договору простого товариства продовжують існувати певні майнові відносини між учасниками. Так, *припинення договору* має наслідком розділ майна, що знаходилося в спільній власності, в порядку, встановленому ст. 367 та ст. 372 ЦК. При цьому учасник, що вніс як вклад у спільну власність річ, визначену індивідуальними ознаками, має право вимагати в судовому порядку повернення йому цієї речі за умови додержання інтересів інших учасників і кредиторів (абз. 3 ч. 2 ст. 1141 ЦК). Речі, які передавалися товаришам тільки у володіння і (або) користування, повертаються учасникам, які їх надали, без винагороди, якщо інше не передбачено домовленістю сторін (абз. 1 ч. 2 ст. 1141 ЦК).

Література

1. Закон України "Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1999. — № 40. — Ст. 365.
2. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1995. — № 4. — Ст. 28.
3. Закон України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні" від 12.07. 2001 р. // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2001. — № 47. — Ст. 251.
4. Положення (стандарту) бухгалтерського обліку, затвердженого Міністерством фінансів України від 20.10.1999 р. // Офіційний Вісник України від 19.11. 1999 р. — № 44. — Ст. 236.
5. Вавин Н.Г., Вормс А.Э. Товарищества простое, полное и на вере. — М., 1924.
6. Германское право. — М.: МЦФЭР, 1996. — Ч. 2: Торговое Уложение и другие законы.
7. Гражданский кодекс Квебека. — М.: Статут, 1999.
8. Гражданский кодекс Российской Федерации. — М., 1996. — Ч.2.
9. Гражданское право: Учеб.: В 3 т. — 6-е изд., перераб. и доп. / Н.Д. Егоров, И.В. Елисеев и др.; Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. — М.: ТК Велби, изд-во Проспект, 2007. — Т. 2.

10. Гражданское, торговое и семейное право капиталистических стран / Под ред. В.К. Пучинского, М.И. Кулагина. — М.: Изд-во Университета дружбы народов, 1986.
11. Данилова Е.Н. Простое товарищество // Советское хозяйственное право. — М.; Л., 1926.
12. Жулинский А., Рерихт Р. Введение в немецкое право. — М.: Спарк, 2001.
13. Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. — М.: Статут, 1998.
14. Пухан И., Поленак-Акимовская М. Римское право (базовый учебник) / Под ред. В.А. Томсинова. — М.: Зерцало, 1999.
15. Римское частное право / Под ред. И.Б. Новицкого, И.С. Перетерского. — М.: Юрист, 1994.
16. Савельев А.Б. Договор простого товарищества / Актуальные вопросы гражданского права / Под ред. М.И. Брагинского. — М.: Статут, 1998.
17. Шретер В.Н. Советское хозяйственное право. — М.: Госиздат, 1928.